

ROZHOVOR S PROF. DR. THEOM KOBUSCHOM

Prof. Dr. Theo Kobusch je univerzitným profesorom v oblasti stredovekej filozofie. V novembri 2003 na Inštitúte filozofie Rýnskej univerzity Friedricha Wilhelma v Bonne založil Katedru stredovekej filozofie. V súčasnosti je výkonným riaditeľom Inštitútu filozofie Filozofickej fakulty spomínanej univerzity. Je autorom štyroch monografií: *Štúdie k filozofii Hierokla z Alexandrie. Výskumy kresťanského novoplatonizmu* (*Studien zur Philosophie des Hierokles von Alexandrien. Untersuchungen zum christlichen Neuplatonismus*), München 1976; *Bytie a jazyk. Historické základy ontológie jazyka* (*Sein und Sprache. Historische Grundlegung einer Ontologie der Sprache*), Leiden 1987; *Objavovanie osoby. Metafyzika slobody a súčasný obraz človeka* (*Die Entdeckung der Person. Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*), 2. roz. vyd., Darmstadt 1997; *Kresťanská filozofia. Objavovanie*

subjektivity (*Christliche Philosophie. Die Entdeckung der Subjektivität*), Darmstadt 2006. Od roku 1986 je spolueditorom *Historického slovníka filozofie* (*Historisches Wörterbuch der Philosophie*). V spolupráci s Prof. Dr. Manfredom Gerwingom je editorom série *Príspevky k dejinám filozofie a teológie* (*Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie*) vydavateľstva Aschendorff v Münsteri. V spoluautorstve publikoval aj niekoľko ďalších monografií.

M. M.: *Pán profesor, v roku osláv 50. výročia založenia UPJŠ v Košiciach ste prijali pozvanie Katedry filozofie a dejín filozofie a v dňoch od 21. – 28. 9. 2009 ste navštívili Filozofickú fakultu. Mohli by ste nám povedať s akými očakávaniami ste prišli do Košíc?*

Theo Kobusch: Bolo pre mňa veľkou ct'ou môcť prísť v súvislosti s oslavou 50. výročia existencie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika do Košíc na pozvanie Katedry filozofie a dejín filozofie. Mojm zámerom bolo nadviazať kontakt s nádejou, že ho budeme môcť ďalej pestovať a v budúcnosti zintenzívniť. Moje očakávania sa v tomto smere naplnili.

M. M.: *V centre vášho výskumu sú dejiny stredovekej filozofie. Na slovenských univerzitách existujú katedry filozofie a dejín filozofie, ale ani jedna katedra špecializovaná na stredovekú filozofiu. Zodpovedá Katedra stredovekej filozofie inej tradícii alebo koncepcii univerzitného vzdelávania v oblasti filozofie na univerzitách v Nemecku?*

Theo Kobusch: Áno, je to tak. Zdá sa, že to vyplýva z rozdielneho chápania stredovekej filozofie. V Nemecku máme katedry všeobecných dejín filozofie, niekoľko katedier antickej filozofie a na niekoľkých univerzitách aj katedry stredovekej filozofie. Je to celosvetová zvláštnosť, pretože v anglosaských krajinách sa stredoveká filozofia nepovažuje za filozofiu a zaoberajú sa ňou buď teologické fakulty, alebo inštitúty dejín. V týchto tradíciách našla filozofia akýsi dočasný koniec v Boëthiovi (5. – 6. storočie), a potom znova začína J. Lockom v novoveku. Považujem to za veľmi problematické chápanie toho, čo je filozofia. Ako môže nebyť filozofiou to, čo učil Tomáš, Majster Eckhart, Duns Scotus, Ockham a všetci ostatní stredovekí autori! Realita na nemeckých univerzitách zodpovedá práve takémuto chápaniu filozofie.

M. M.: *Existuje však viacero publikácií (Armstrong, Dales, Kretzman, Kenny, Pinborg, Marenbor a iní), ktoré vyšli v Anglicku od anglických filozofov a v ktorých sa stredoveká filozofia chápe ako súčasť dejín filozofie. Alebo ste toho názoru, že tieto všeobecné historické prehľady nemajú vzťah k témam filozofického výskumu v anglosaských krajinách? A naopak, možno povedať, že stredoveká filozofia je v Nemecku tak témou výskumu, ako aj súčasťou univerziténeho kurikula?*

Theo Kobusch: Úplne s vami súhlasím. Výskum stredovekej filozofie v anglosaskej tradícii sa až doteraz vcelku vyznačoval jednostrannou orientáciou na logiku a na analyticko-lingvistické formulovanie problémov, čo zodpovedalo jej vlastnej filozofickej tradícii. Na kontinente, vo Francúzsku, Taliansku, Nemecku, bol výskum stredovekého myslenia založený širšie a zahŕňa aj veľa iných filozofických disciplín. Medzitým sa však začínajú v tomto ohľade meniť postoje aj v Anglicku a v USA.

M. M.: *Mohol by tento postoj v anglosaských krajinách súvisieť s poňatím dejín filozofie, ktorého kritériom je nezávislosť filozofického myslenia od teologického uvažovania?*

Theo Kobusch: Medzi teológiou a filozofiou existuje odjakživa úzka príbuznosť a vzťah. Do 12. storočia bola teológia dokonca vrcholom a centrom filozofického myslenia. Až v 13. storočí sa filozofia a teológia zjavenia aj na univerzite osamostatnili ako dve odlišné fakulty, i keď zostali v úzkom vzťahu. Od 19. storočia filozofia dochádza k záveru, že sa musí emancipovať od teológie. Odvtedy patrí k jej chápaniu seba samej nebyť teológiou. A predsa sa v nej neprehliadnuteľne skrýva ešte stále veľa teologumén.

M. M.: *Spýtam sa ešte presnejšie: Je intelektuálny výkon stredovekých mysliteľov podľa vášho názoru filozofický, alebo teologický?*

Theo Kobusch: Tomáš Akvinský sám po prvýkrát nazval svoje učenie o Bohu filozofickou teológiou, teda takým druhom teológie, ktorá sama spočíva na myslení čistého rozumu. Popri nej existuje tiež teológia zjavenia odlišujúca sa od každej filozofie, ktorá sa tak nazýva preto, lebo jej princípy pochádzajú zo zjavenia. V teologických učeniach všetkých stredovekých teológov, napríklad v učení o sviatostiach, v učení o stvorení, v kristológii

atď., sú vždy obsiahnuté nespočetné filozofické obsahy tak, že sa filozofia a teológia vzájomne prelínajú, i keď sú vo svojej koncepcii jasne oddelené. Pokým teda budú témou tieto filozofické obsahy, nech už by sa nachádzali v teologických alebo vo filozofických dielach (napríklad komentáre k Aristotelovi), môžeme stále hovoriť o stredovekej filozofii.

M. M.: *V tomto kontexte sa ponúka základná otázka: Čo považujete za kritérium periodizácie dejín filozofie?*

Theo Kobusch: To je dobrá, t. j. ťažká otázka. Na jednej strane predstavuje filozofické myslenie od antiky po osvietenstvo a aj po ňom jedno veľké kontinuum, v ktorom tí, čo doň hľadajú, nerozpoznávajú nijaký jednoznačný úsek. Na druhej strane potrebujeme zmysluplné cezúry, pretože s takým obrovským časovým priestorom, siahajúcim od antiky po dnešok, nemožno pracovať. Aké kritérium by teda mohlo platiť pre nejakú periodizáciu? Čo sa týka obsahu, vo filozofickom myslení existujú len posuny v akcente. Možno musíme za kľúč zmysluplnej periodizácie od antiky po novovek považovať skôr otázku metódy alebo inštitucionálnu prezentáciu filozofie tak, aby tým typickým v antickom myslení bola príslušnosť k nejakej škole, v stredovekom myslení naopak novovznikajúce univerzity – na rozdiel od novoveku, kde filozofi boli súkromnými osobami. Ale museli by sme popremýšľať aj o iných možnostiach periodizácie.

M. M.: *Je všeobecne známe, že na začiatku stredovekej filozofie zohral dôležitú úlohu prenos aristotelovských ideí islamskou a židovskou filozofiou na latinský Západ. Aké miesto majú vo vašej koncepcii dejín stredovekej filozofie?*

Theo Kobusch: Islamská a židovská kultúra zohrala na začiatku, ale aj neskôr v stredoveku, rozhodujúcu úlohu sprostredkovaním aristotelovskej filozofie latinskému stredoveku. Arabskí filozofi ako Avicenna, al-Fárábí či Averroes alebo na židovskej strane Maimonides zohrali nielen sprostredkovateľskú úlohu, ale tiež sami hlboko ovplyvnili stredoveké myslenie prostredníctvom vlastných nových filozofických podnetov. Treba mať na zreteli, že už v 10. storočí existoval obrovský islamský kultúrny priestor, ktorý siahal od Španielska na Západe, kde žili tak Averroes, ako aj Maimonides, až po dnešné Turkménsko. Stredoveká ontológia a antropológia nie sú mysliteľné bez týchto mysliteľov. Ostatne, nemožno podceňovať ani byzantskú filozofiu tejto doby; veď práve ona založením platonskej akadémie vo Florencii v 15. storočí znamenala koniec scholastického obdobia.

M. M.: *Viem, že v budúcom roku má vyjsť vaša monografia s názvom Stredoveká filozofia. Znamená to, že v centre vášho vedeckého záujmu je výlučne stredovek a jeho filozofické myslenie?*

Theo Kobusch: Existuje predstava o tzv. dlhom stredoveku, siahajúcom od 4. storočia až po osvietenstvo, teda po 18. storočie. Som horlivým zástancom tejto predstavy o stre-

doveku, ale predmet môjho historicko-filozofického výskumu nie je obmedzený týmito storočiami.

M. M.: *Keď hovoríte o tzv. dlhom stredoveku, znamená to, že pre vás sú súčasťou stredovekej filozofie nielen Augustinus a Boëthius na jednej strane, ale aj predstavitelia novovekej empirickej a racionalistickej filozofie na strane druhej. Prečo?*

Theo Kobusch: Áno. Tvrdím, že filozofiu tzv. empirizmu (zvlášť v Anglicku: Locke, Hume a i.) a racionalizmu (zvlášť vo Francúzsku a Nemecku: Descartes, Leibniz, Wolff a i.) nemožno pochopiť bez stredoveku a že títo filozofi sa sčasti vracajú k stredovekým učeniam. Nie sú súčasťou stredovekej filozofie, ale pokračovaním jej myslenia. V niekoľkých prípadoch ich možno pochopiť tiež ako priame kritické odpovede na určité stredoveké filozofie.

M. M.: *V Košiciach ste mali pre členov našej katedry a jej študentov dve prednášky. Jednu o Hegelovej kritike romantického chápania Platóna a druhú o Kantovom pojme ľudskej dôstojnosti. Akú úlohu zohráva vo vašom výskume nemecká filozofia 18. a 19. storočia?*

Theo Kobusch: Ani Kantova a Hegelova filozofia, ani celá klasická nemecká filozofia zrejme nemôže byť správne pochopená bez stredoveku, bez tradície. Klasická nemecká filozofia zohráva v mojom výskume mimoriadne významnú úlohu, lebo je filozofiou subjektivity a slobody a ja považujem problém slobody za filozofický problém.

M. M.: *Nie je to teda tak, že predmetom vášho záujmu je stále tá istá téma v rôznych obdobiach v dejinách filozofie?*

Theo Kobusch: Večné otázky dejín filozofie sú tiež mojimi otázkami: Čo je človek?, Čo vytvára jeho slobodu?, Ako je možné poznanie?, Existuje istota poznania?, Aká je úloha jazyka a dejín v našom živote?, Čo je politikum?, Kto alebo čo je Boh – ak existuje, alebo ak neexistuje?, Čo je zlo?, Čo znamená bytie alebo realita? atď.

M. M.: *Stredoveká filozofia je veľkým komplexom tém a predstaviteľov. Možno vám rozumieť tak, že Kantova a Hegelova filozofia subjektivity a slobody má svoje korene práve v stredovekej filozofii len vo všeobecnom zmysle, resp. v stredovekom spôsobe analýzy týchto tém? Nadviazali snáď Kant a Hegel podľa vás na niektorých konkrétnych stredovekých filozofoch?*

Theo Kobusch: To je správne. Filozofia subjektivity Kanta a Hegela je ťažiskom môjho výskumu, pretože bez nej nemôže byť pochopený vývoj novovekej a súčasnej filozofie. Kant a Hegel na jednej strane vo svojej teoretickej filozofii, teda v *Kritike čistého rozumu* a v *Logike* alebo *Encyklopédii* na druhej strane nenadväzujú na stredovek, ktorý ani dobre nepoznali, ale skôr na filozofiu Wolffa a (u Hegela) na novoplatonizmus. Ale v praktickej

filozofii, teda v Kantových *Základoch metafyziky mravov*, v *Kritike praktického rozumu* atď. a v Hegelovej *Filozofii práva* a vo *Filozofii dejín* prijali základné myšlienky tradície prirodzeného práva 17. a 18. storočia, ktoré sú koniec koncov odvodené zo stredovekej filozofie. Týmto spôsobom teda predsa len existuje spojenie medzi stredovekom a Kantovým a Hegelovým myslením.

M. M.: *Máte tým na mysli, že tieto idey v priebehu času nepodľahli nijakým zmenám?*

Theo Kobusch: Samozrejme, sledovať to, ako sa transformovali obsahy antickej filozofie v stredoveku a ako tam tiež samy boli ešte raz zmenené, je to najzaujímavejšie. Aj význam pojmov sa mohol zmeniť tak, že niečo zostáva identické, ale niečo sa tiež v pojme mení. To isté sa deje s ucelenými teóriami. A práve to znamená porozumieť textu: pochopiť v ňom otázku, na ktorú text odpovedá.

M. M.: *Myslíte tým, že vplyv ideí stredovekej filozofie bol taký silný, že ho možno stále pozorovať nielen v novovekej filozofii, ale aj vo filozofii 19. storočia a v súčasnej filozofii?*

Theo Kobusch: Áno, nemôže byť sporu o tom, že vplyv stredovekej filozofie, zvlášť praktickej filozofie sprostredkovaný filozofiou práva a inými prúdmi, ale tiež v teoretickej filozofii – pripomeňme len Bolzanovo učenie o „vetách osebe“ alebo Fregeho *Myšlienky* – je v 19. storočí citeľný. V 20. storočí si filozofi tento vplyv čoraz viac uvedomujú. Heidegger písal svoj habilitačný spis o stredovekej filozofii jazyka, ktorá sa vtedy ešte nesprávne pripisovala Dunsovi Scotovi. Teória jazykových aktov (Austin, Searle) znova siaha po stredovekej filozofii jazyka. Analytická filozofia odhalila svoju blízkosť s Viliamom Ockhamom.

M. M.: *Do výskumu dejín kresťanskej stredovekej filozofie – v ideálnom prípade – patrí aj výskum jej kontextu (ideového i mimofilozofického: jeho kultúrnych prvkov a sociálnej štruktúry). Venovali ste mu nejaký priestor vo svojej pripravovanej knihe?*

Theo Kobusch: Áno, pokiaľ je pre filozofiu relevantný. Tak je prechod od katedrálnej školy k univerzite okrem iného prirodzene spojený s elementárnym záujmom o filozofiu, rovnako ako rozkvet a nástup miest v 12. storočí s bojom medzi cirkvou a štátom.

M. M.: *Rozhovor o dejinách stredovekej filozofie musí zahŕňať aj otázky týkajúce sa vzťahu mystiky a filozofie. Základ pre ne vytvorili Platon i Plotinos. Možno povedať, že platonsko/novoplatonské elementy automaticky prinášajú do filozofického myslenia mystický aspekt?*

Theo Kobusch: Nevieť, či je nevyhnutné chápať novoplatonizmus mysticky, ale niet pochyb o tom, že mystika, teda Majster Eckhart, Seuse, Tauler, snáď už škola od sv. Viktora (12. st.) atď., predstavujú veľmi dôležitý prvok kresťanskej filozofie. Títo myslitelia

nehovorili o mystike a ich myslenie sa chápe ako forma filozofie. Protiklad filozofie a mystiky, ktorý je rozšírený napríklad aj v Amerike, pochádza z 19. storočia a nezodpovedá stredovekému mysleniu. Mohli by sme hovoriť aj o vplyve mystiky na novoveké myslenie, napr. na Hegela a 19. storočie, ale to je už iná oblasť.

M. M.: *Popri prednáške pre našich študentov ste mali prednášku pre študentov Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku so sídlom v Košiciach na tému Idea univerzálneho kresťanstva. Ako súvisí táto téma s vaším výskumom?*

Theo Kobusch: Idea univerzálneho kresťanstva existuje už od začiatku dejín kresťanstva a ťahá sa v nich až po dnešok. Základnou myšlienkou je, že dobrá vôľa, t. j. vôľa k pravde určuje, kto je kresťanom, a nie určité dogmy a ríty. Táto základná myšlienka otvára kresťanstvo aj iným kultúram a náboženstvám. Múdry Natan v Lessingovej dráme hovorí: „To, čo mňa robí kresťanom pre vás, to vás robí židmi pre mňa“; a to je už doložené v celej kresťanskej tradícii.

M. M.: *Ste teda toho názoru, že základom štúdia dejín filozofie je idea výchovy k tolerancii, t. j. k tolerancii na základe kresťanskej tradície?*

Theo Kobusch: Áno, myšlienka tolerancie je základom kresťanstva, i keď sa mu v poslednej dobe nesprávne pripisuje pôvod intolerancie a násilia, lebo vraj kresťanstvo, ako aj židovstvo majú ako formy monoteizmu sklon k násiliu. Toto hodnotenie považujem za celkom lživé, za celkom neoprávnené z hľadiska kresťanského sebachápania. Už v najranejších kresťanských textoch sa zdôrazňuje, že kresťanská pravda sa môže šíriť len cestou *presvedčenia*, a nie *násilím*. Odhaliť znova toto vedomie môže byť tiež úlohou štúdia dejín filozofie.

M. M.: *Aké sú hlavné línie výskumu stredovekej filozofie v Nemecku?*

Theo Kobusch: V Nemecku sa zvlášť intenzívne skúmajú 12., 13. a 14. storočie. V 12. storočí sú to zvlášť Abélard a škola v Chartres, ktorá prebudila záujem historikov filozofie, v 13. a 14. storočí prirodzene Akvinský, Bonaventúra a Majster Eckhart, ktorý žil až do 14. storočia, popri tom Duns Scotus, Ockham a nominalistické školy v Oxforde a v Paríži. Medzi vedcami sa teší veľkému záujmu Heinrich z Gentu, ktorého dielo bude čoskoro vydané v Louvaine (Belgicko). Bol jedným z prvých kritikov Akvinského a svojimi novými ideami ovplyvnil celé nasledujúce obdobie.

M. M.: *Vedecké aktivity v oblasti dejín filozofie prinášajú so sebou možnosti spolupráce, ktorá by mohla mať podobu účasti na spoločných projektoch, konferenciách a spoločných publikáciách. Predpokladáte v budúcnosti rozvoj takejto spolupráce medzi našimi katedrami?*

Theo Kobusch: Áno, veľmi dúfam, že naše katedry sa budú v budúcnosti venovať spoločným projektom. Dobrým začiatkom takýchto vzťahov by mohli byť bilaterálne konferencie o naliehavých témach, napríklad o ľudskej dôstojnosti a o ľudských právach. V každom prípade sa spolupráca s mojou kolegyňou Máriou Mičaninovou už začala a bude pokračovať. Jej rozšíreniu aj na iné oblasti filozofie ale nič nestojí v ceste.

Rozhovor pripravila a z nemčiny preložila *Mária Mičaninová*.